

УДК 631.16

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ*Гудзь О.Є.*

Розглянуто проблеми щодо управління фінансовими потоками сільськогосподарських підприємств, здійснено моніторинг цих проблем у контексті реалій сучасної аграрної економіки, а також запропоновано власні підходи до їх вирішення.

Ключові слова: фінансові потоки, обертаючі, сільськогосподарські підприємства.

Для розв'язання фінансових проблем сільськогосподарських підприємств, які нині є головними стримувачами їх розвитку, потрібна розробка фінансової стратегії щодо залучення, акумуляції, розміщення, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів. Це призводить до зростання ролі специфічних фінансових проблем господарюючих суб'єктів, серед яких в першу чергу проблеми пов'язані з кругообігом фінансових ресурсів та управлінням фінансових потоків.

Вивчення наукових літературних джерел з даної проблеми показало, що вчені-економісти завжди приділяли багато уваги проблемам пов'язаним з кругообігом фінансових ресурсів та управлінням фінансових потоків. Нині суттєві пропозиції методичного та практичного характеру з проблем управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств внесли такі відомі вчені дослідники, як М. Дем'яненко, П. Стецюк, А. Чупіс та деякі інші (1-11). Проте в умовах трансформації фінансово-кредитних відносин багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою пошуку шляхів оптимального їх вирішення. Ціль статті - розгляд питань пов'язаних з управлінням фінансових потоків у сільськогосподарських підприємствах має велике теоретичне і практичне значення. Однак, на нашу думку, в українській економічній літературі ще не достатньо досліджено фінансові потоки в сільськогосподарському виробництві як адекватне відображення руху матеріальних ресурсів і продуктів діяльності ринкових суб'єктів. Як наслідок, існує неузгодженість у методології й організації моніторингу, аналізу та контролю за рухом фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, що негативно позначається на ефективності використання фінансових ресурсів, як конкретного підприємства, так і галузі в цілому. Недостатнім є опрацювання окреслених проблемних питань, а також їх методичне та практичне значення визначають актуальність даної праці, її мету та завдання.

Термін «фінансовий потік» останнім часом набув великої популярності і став часто вживаним. Але проблема полягає в тому, що цей термін остаточно й однозначно не визначений.

Так, російські вчені Ю. Плущевська і Л. Старикова фінансовими потоками називають «зміни фінансових активів і зобов'язань секторів економіки за період здійснення фінансових операцій» (4, с. 119). У великому економічному словнику фінансовий потік тлумачиться або як перелив фінансових ресурсів через посередників, або як напрями використання фінансових ресурсів (5). Втім, більшість вчених вживає термін «фінансовий потік», коли аналізується загальна схема руху коштів у фінансовій системі. Поряд із цим, розглядаючи фінансовий потік, П.В. Конюховський, приміром, розкриває його змістову частину через поняття швидкості зміни стану системи (6, с.147). Тобто формально він визначає фінансовий потік як відношення фінансових ресурсів до часу, протягом якого аналізується зміна фінансових потоків.

Як свідчить теорія попиту на активи, попит має бути функцією ресурсів, що зумовлює необхідність розглядати фінансовий потік, як рух фінансових ресурсів (7). Тобто, фінансовий потік можна розглядати, як цілеспрямований рух фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання.

Формування і використання фінансових ресурсів одночасно передбачає їхній рух. Рухові матеріальних цінностей завжди передують рух фінансових ресурсів. Специфіка фінансів підприємств полягає у тому, що вони безпосередньо обслуговують процес виробництва, де здійснюється створен-

ня і первинний перерозподіл валового внутрішнього продукту. Інакше кажучи, проблеми управління фінансовими ресурсами мають розв'язуватися й з погляду системного підходу, який включає суперпозицію векторів різних фінансових потоків, що в результаті, на нашу думку, допоможе виділенню ключових, системотворчих факторів фінансової політики.

Фінансовий потік узагальнено характеризує результат всієї фінансової діяльності і є здебільшого двостороннім, наприклад, емісія цінних паперів і отримання після їх розміщення грошового еквівалента. Фінансові потоки трансформуються в русі різних фінансових ресурсів (активів), насамперед, грошей та цінних паперів, і являють собою сукупність змін прав, вимог і пов'язаних з ними зобов'язань інституційних одиниць.

Таким чином, можна стверджувати, що фінансові ресурси — це певний рухомий запас, а зміна запасу, яка зумовлена рухом фінансових ресурсів, породжує існування фінансового потоку. Тому, визначення фінансового потоку може бути й таке: фінансовий потік це n -вимірний вектор, який описує характер взаємодії суб'єктів економічної діяльності у фінансовій системі з урахуванням впливу зовнішніх чинників. Де n -кількість характеристик фінансового потоку (їх може бути 5 – грошовий потік, тривалість взаємодії, ризик взаємодії, перспективи взаємодії або потенціал, стан зовнішнього середовища, а за потреби кількість можна або збільшувати, або зменшувати) (8, с. 140).

При управлінні рухом фінансових і матеріальних потоків потрібно прагнути, як до економії ресурсів, затрачуваних на вплив, так і до максимізації кінцевого результату. По можливості потрібно добиватися того, щоб один управляючий рух змінював параметри, як можна більшої кількості потоків. У цьому випадку рішення проблем буде здійснюватися максимально швидко і з найменшими затратами (9).

Характеристику фінансових потоків сільськогосподарських підприємств доцільно здійснювати за результатами аналізу кругообігу фінансових ресурсів в економічному циклі підприємства.

Економічний цикл появи (виробництва) і розміщення на ринку будь-якого товару чи фінансового активу в динаміці ілюструється через три трансформаційні стадії кругообігу фінансових ресурсів: спочатку за гроші купуються робоча сила і засоби виробництва, потім відбувається продуктивне використання цих придбаних товарів або процес виробництва, результатом якого є створення товару більшої вартості, ніж попередньо авансований в обіг капітал, і, нарешті, продаж (реалізація) новоствореного товару дає змогу отримати збільшений, тобто капіталізований підсумковий фінансовий результат у грошовій формі.

Фінансові ресурси, проходячи усі стадії одного економічного циклу, трансформуються. Під циклом трансформації розуміють «проміжок часу від запуску у виробництво визначеної партії виробів до реалізації цих виробів і отримання доходу у вигляді виручки» (10 с.64). Таким чином, знаходячись постійно у русі, фінансові ресурси здійснюють обіг, на протязі якого відбувається їх перетворення із грошової форми в товарну, і навпаки. Причому, чим довше фінансові ресурси перебувають в одній і тій самій формі, тим нижче ефективність їх використання. Тому, оцінка швидкості обертання фінансових ресурсів, чи, іншими словами, їх оборотність можна розглядати як показник, який впливає на ефективність їх використання підприємством.

Оборотність та ефективність використання взаємопов'язані. При скороченні тривалості одного обороту прискорюється рух фінансових ресурсів, стає саме вищою їх ефективність, оскільки прискорення їх оборотність дозволяє при одних і тих же засобах провести і реалізувати більше продукції. Тобто висока швидкість оборотності фінансових ресурсів – один із важливих факторів росту ефективності їх використання.

Визначення рівня оборотності фінансових ресурсів підприємства може лише охарактеризувати ступінь ефективності їх використання, але вказати причини подібного стану цей показник не спроможний. Для цього існують показники, які відмічають рівень ефективності використання складових фінансових ресурсів. До них відноситься оборотність дебіторської заборгованості, оборотність готової продукції, а також тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, готової продукції тощо (таблиця 1). Виробничий цикл починається з моменту поступлення матеріалів на склад підприємства, а закінчується у момент відвантаження покупцю продукції, яка була виготовлена із цих матеріалів (рис. 1).

Таблиця 1

Оцінка стану дебіторської та кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств по роках

Показники	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2004
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	3,53	2,51	2,75	1,65	1,76
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,18	1,02	1,18	0,96	1,10
Тривалість дебіторської заборгованості, днів	101	143	131	218	204
Тривалість кредиторської заборгованості, днів	305	352	305	375	327

З точки зору ефективності ідеальною для підприємства була б ситуація, при якій фінансові ресурси, вкладені у виробництво, здійснювали б оборот на протязі одного робочого дня у розмірі необхідному для забезпечення щоденного обсягу виробництва: вранці закупляється сировина, вона відшкодовується, а ввечері – реалізується вироблена продукція і оприходується виручка. Але це нереально. Існує, як відомо, економічне обмеження для будь-якого господарюючого суб'єкта у вигляді норми прибутку. Якщо об'єднати два поняття – норма прибутку і період обороту фінансових ресурсів – то стає ясным, що для підприємства така проблема грає важливу роль в досягненні фінансового успіху.

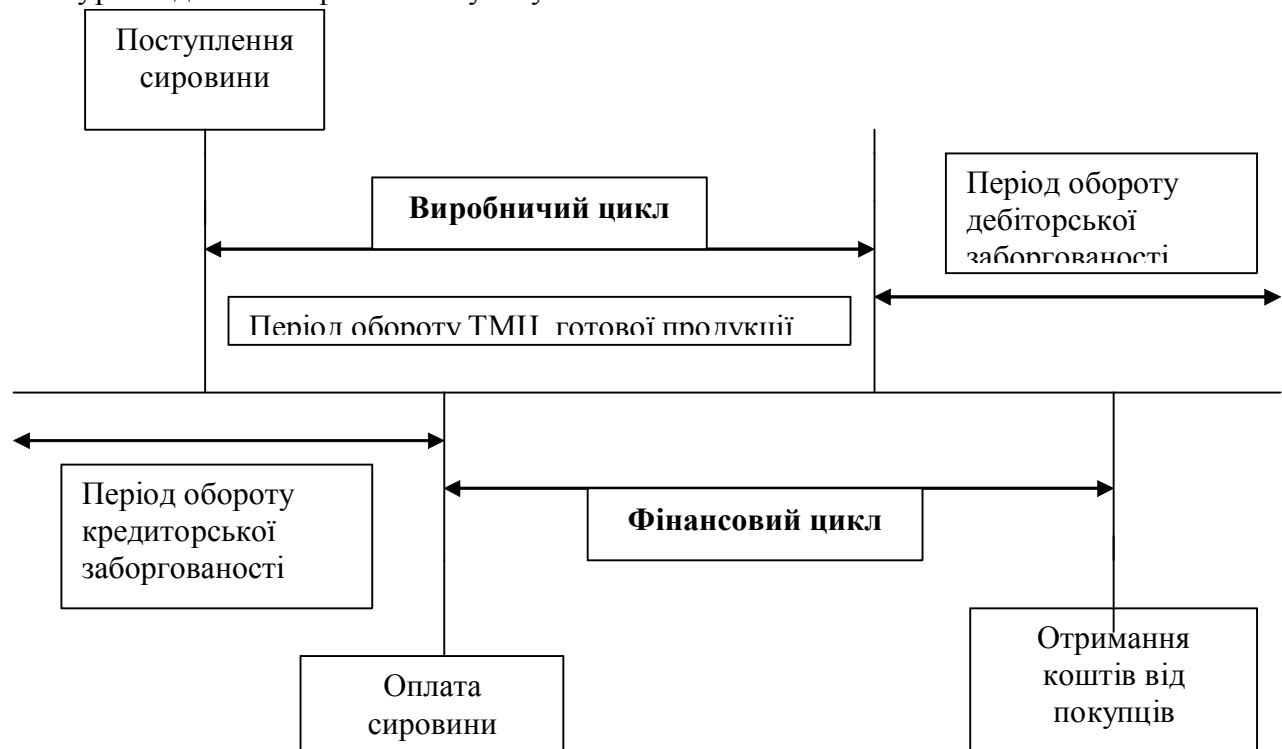

Рис. 1. Виробничий та фінансові цикли

При визначенні нормативу доцільно обрати оптимальний для підприємства варіант скорочення ступеня ризику. З одного боку, необхідно усунути небезпеку зупинки виробництва через недостачу чи непоставки сировини, а з іншого - «зв'язати» в запасах сировини як можна менше засобів. Саме на цій основі повинні прийматися рішення про нормативи запасів, а не виходячи із місткості складських приміщень чи інших подібних факторів. У кожній конкретній ситуації на практиці рішення приймається у залежності від специфіки умов. Правило у загальному вигляді зводиться до прагнення мінімізувати виробничі запаси, тому що в таких випадках з'являється можливість прибуткового використання засобів які звільняються. Таким чином, виробничий цикл характеризують наступні показники: а) середній період обороту запасів сировини, матеріалів, полуфабрикатів; б) середній період обороту обсягу неза-

вершеного виробництва; в) середній період обороту запасу готової продукції.

Фінансовий цикл починається з моменту оплати постачальникам наданих матеріалів, тобто погашення кредиторської заборгованості, а закінчується у момент отримання грошей від покупців за відвантажену продукцію, тобто погашення дебіторської заборгованості. Тому, характеризується тривалістю виробничого циклу, а також періодом обороту кредиторської заборгованості, яка скорочує фінансовий цикл, періодом обороту дебіторської заборгованості, яка розтягує фінансовий цикл і періодом обороту авансів, який впливає на фінансовий цикл у залежності від того, хто зробив авансовий платіж. Якщо підприємство здійснило авансовий платіж постачальнику, то фінансовий цикл розтягується, якщо підприємство отримало аванс від покупця, то фінансовий цикл скорочується.

Завдяки вкладенням фінансових ресурсів на поновлення кожного господарського циклу здійснюється безперервний кругообіг фінансових ресурсів, що передбачає їх повернення через певний час і, як правило, з прибутком. Тобто, при нормальному кругообігу фінансових ресурсів спрацьовує один із чисельних економічних механізмів – самовідтворення, адже вони постійно залишаються та циркулюють в межах господарського обороту певного підприємства. Слід зазначити, що в більшості сільськогосподарських підприємств механізм самовідтворення капіталу порушений через великий обсяг дебіторської заборгованості покупців, внаслідок чого значна частина вкладених фінансових ресурсів повертається із значним запізненням або, в крайньому випадку, зовсім не повертається. Через це утворилася «ніша» у вигляді дебіторської заборгованості покупців, через яку відбувається трансформація із матеріальної форми у грошову.

Ситуація ускладнилася збитковістю багатьох сільськогосподарських підприємств внаслідок загострення конкуренції, втратою традиційних ринків збуту та непристосованістю до ринкових умов, посиленням податкового тиску, встановленням високих процентів на банківські позики, недосконалістю управління, падінням продуктивності праці, що, відповідно, ще більше поглибило проблему розрахунків між підприємствами. В умовах України перехід до ринку супроводжувався утвердженням в діяльності багатьох підприємств негативної практики зловживання позиченими засобами. Парадоксом стала ситуація, коли підприємство, яке вважається безнадійним боржником, у той же час має солідний валютний рахунок, здійснює активні фінансові вкладення в цінні папери, в статутні капітали інших підприємств і банків. Тому, у значній мірі специфічною роботою з фінансовими ресурсами сільськогосподарського підприємства є сьогодні діяльність по скороченню і попередженню неплатежів. По попередженню неплатежів можуть застосовуватися: авансові платежі, акредитивна форма розрахунків, гарантійні зобов'язання, продаж боргів з дисконтом, лізинг, факторинг, форфейтування, вексельна форма розрахунків.

Як один із методів антиінфляційного захисту фінансових ресурсів деякі сільськогосподарські підприємства використовують переведення його грошової форми у матеріальну, тобто створення наднормативних запасів. Слід мати на увазі, що в умовах трансформації економіки України збільшення запасів сільськогосподарськими підприємствами може бути пов'язане не лише зі збільшенням обсягу товарообігу, а й з іншими напрямками, зокрема, з метою отримання більшого прибутку внаслідок зростання їх вартості в результаті дії інфляційних процесів, перепродажу матеріальних цінностей, здійснення бартерних операцій.

Таким чином, фінансовий цикл, окрім вищеперерахованих показників, характеризують: а) середній період обороту кредиторської заборгованості; б) середній період обороту дебіторської заборгованості; в) у тому числі: період обороту авансів. Значить для ефективного використання фінансових ресурсів необхідно вишукувати шляхи до скорочення фінансового циклу шляхом: скорочення періоду обороту дебіторської заборгованості; використання авансу при розрахунках з покупцями і замовниками; скорочення тривалості виробничого циклу через зменшення частки виробничих запасів, які знаходяться без руху на складі, зниження обсягів залишків готової продукції; не допускати росту обсягів прострочених поточних зобов'язань, оскільки у кінцевому рахунку, сплата штрафних санкцій веде за собою зниження дохідності підприємства.

Нині державне регулювання фінансових потоків, як правило, здійснюється без аналізу інформації про фінансові потоки підприємств, про те, дія яких саме факторів визвала ті чи інші заходи державного впливу і як це відобразилось на абсолютній ліквідності підприємств. Схема інструментів державного регулювання фінансових потоків сільськогосподарських підприємств представлена на рисунку 2.

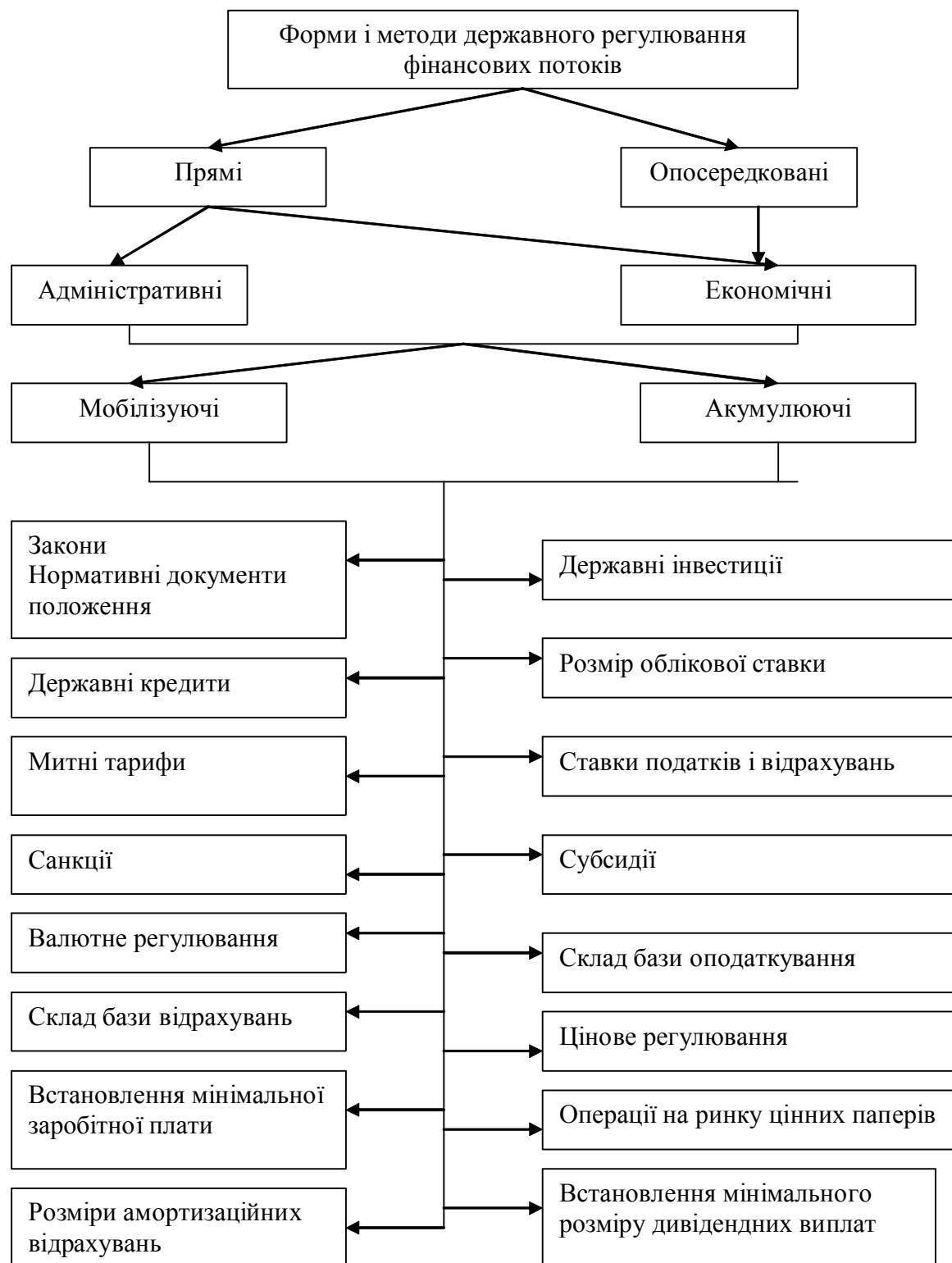

Рис. 2. Інструменти державного регулювання фінансових потоків сільськогосподарських підприємств

Регулюючи фінансові потоки, держава повинна враховувати вплив своїх заходів на ліквідність, що складається на мікрорівні. Чи спроможні підприємства залучати фінансові ресурси в тимчасове користування, куди спрямовуються тимчасово вільні фінансові ресурси, які шляхи підприємства використовують більш активно тощо. Давати відповіді на такі питання повинен макроекономічний аналіз фінансових потоків сільськогосподарських підприємств, який, на жаль не проводиться. Проблему в його організації складають і інформаційна база і методичне забезпечення.

Відносно фінансових потоків значення оперативного аналізу посилюється ще й тим, що їх складові, зокрема грошові засоби є самими мобільними активами підприємства. Вони пов'язані майже зі всіма фінансово-гос-

подарськими процесами, які відбуваються на підприємстві, тому, щоб не допускати існуючих відхилень планових показників від реального стану фінансових потоків, ці показники необхідно періодично (іноді доволі часто) уточнювати.

Обов'язковою умовою для проведення оперативного аналізу є наявність плану. Із можливих планів фінансових потоків одним із самих досконалих і надійних визнається платіжний календар. Слід відмітити, що конкретний період часу, на який повинен складатися платіжний календар однозначно не визначений. Як відмічає Е. Хелферт: «вибір часових інтервалів, що охоплюються грошовим бюджетом, залежить від природи фірми і умов її комерційної діяльності. Якщо зміни за день швидше за все будуть великими, наприклад у банківській справі, необхідно складати план-прогноз на кожен день. В інших випадках достатньо щотижневого, щомісячного чи навіть щоквартального прогнозу» (11, с.216).

Теоретично самим ефективним можна визнати таке управління фінансовими ресурсами, коли забезпечена синхронність надходження і виплати. Найбільш повне виявлення факторів, що впливають на фінансові потоки і на відхилення їх залишку від чистого фінансового результату, можливо при представленні аналізу фінансових потоків сільськогосподарського підприємства в якості єдиного цілого. Групування відповідних факторів підприємства представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Фактори впливу на фінансові потоки сільськогосподарського підприємства

Ознака	Факторні показники
Фактори прямого впливу:	
- прямо пропорційна залежність	Виручка від продажу продукції, товарів, робіт, послуг Виручка від продажу основних засобів та іншого майна Аванси отримані від покупців (змовників) Бюджетні асигнування та інше цільове фінансування Отримані кредити та запозичення Дивіденди, проценти по фінансовим вкладенням Інші надходження Нарахована виручка від продажу продукції, товарів, робіт, послуг
- зворотно пропорційна залежність	Оплата товарів, робіт послуг Виплати працівникам підприємства Перерахування в державні позабюджетні фонди Перерахування в бюджет Аванси видані постачальникам Фінансові вкладення Виплачені дивіденди Виплачені проценти за отримані кредити та позички Інші виплати, перерахування Приріст (зменшення) дебіторської заборгованості в частині доходів
Фактори опосередкованого впливу:	
- пряма залежність	Собівартість проданих товарів, продукції, робіт, послуг (в т.ч. матеріальні затрати, затрати на оплату праці, відрахування на соціальні потреби, амортизаційні відрахування, інші затрати) Комерційні витрати Управлінські витрати Проценти до сплати Інші операційні витрати Позареалізаційні витрати Надзвичайні витрати
-зворотня залежність	Нарахована виручка від продажу продукції, робіт, послуг Проценти до отримання Доходи від участі в інших організаціях Інші операційні доходи Позареалізаційні доходи Надзвичайні доходи Відхилення бази оподаткування реальної від звітної Ставка податку на прибуток

Використання такого важливого загальнометодичного принципу економічного аналізу, як системність, дозволяє найбільш повно виявити зовнішні і внутрішні фактори, що визначають рух фінансових ресурсів, встановити взаємозв'язок між ними і досліджуваними показниками, виразити цей взаємозв'язок математично, розкрити поведінку фінансових потоків і їх елементів з наступною формалізацією.

ВИСНОВКИ

Оскільки у процесі виробничої діяльності вартість фінансових ресурсів змінюється в часі, а використання як окремих видів, так і всієї сукупності фінансових ресурсів генерує різні ризики (ризик втрати теперішньої вартості виробничих запасів крізь інфляційні процеси, ризик неповернення дебіторської заборгованості тощо), то із зменшенням терміну кругообігу, як із зменшенням терміну окремих його циклів, зменшується ймовірність настання несприятливих наслідків, отже, зменшується рівень ризику використання фінансових ресурсів. Проведення оцінки ліквідності фінансових ресурсів, рівня ризику їх використання, рівня платоспроможності підприємства ґрунтується на основі коефіцієнтів абсолютної та проміжної ліквідності. Доповнити цю характеристику можна показниками, які дають змогу оцінити рівень платоспроможності підприємства, стан розрахунків, та безпосередньо впливають на період фінансового циклу підприємства. Тривалість економічного циклу також показує, з якою періодичністю у часі підприємство формує свій прибуток від виробничої діяльності. При незмінному рівні рентабельності реалізації продукції сума прибутку від виробничої діяльності буде тим більшою, чим коротша тривалість економічного циклу підприємства, тобто чим менше сума фінансових ресурсів, необхідна для забезпечення безперервності економічного циклу.

При організації на практиці контролю за рухом фінансових ресурсів слід враховувати, що цикли фінансових потоків різних підприємств залежать від низки умов, серед яких можна виділити наступні: галузеві особливості підприємства (технологічний цикл); особливості ринку, на якому працює підприємство; економічні умови в країні (процентні ставки, податкова політика, інфляція тощо); організаційно-правова форма підприємства; мета і політика крівництва підприємства. Всі ці умови по-різному можуть вплинути на формування та рух фінансових потоків. Для того щоб система управління працювала в режимі попередження небажаних ситуацій, а не в режимі виправлення наслідків, необхідно оперативно слідкувати за формуванням кожного показника, своєчасно виявляти можливі відхилення. Це визначає значення оперативного аналізу фінансових потоків підприємства. Вищезгадані показники, на наш погляд, дозволяють виявити зміни ефективності використання фінансових ресурсів і можуть бути запропоновані сільськогосподарським підприємствам як основні для розробки початкового етапу оптимізації фінансових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Финансы в период реформирования агропромышленного производства/ Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г. та ін.; За ред М.Я. Дем'яненка – К.: ІАЕ УААН, 2002 – 645 с.
2. Стецюк П.А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2005. - № 11. – С. 111-116.
3. Финансовое положение предприятия (оценка, анализ, планирование)./Под. ред. А.В. Чуписа – Сумы: Университетская книга, 1998. – 332 с.
4. Плущевська Ю. Старикова Л. Исследование финансовых потоков в российской экономике // Вопросы экономики. – 1997. - № 12. – С. 119- 122.
5. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. -2-е изд. Доп. И перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 541 с.
6. Конюховський П.В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности. – СПб.: Питер. -2001. –147 с.
7. Васюренко О.В. Азаренкова Г.М. Фінансове управління потребує точного визначення окремих понять // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 28-33
8. Єлейко Я.І., Музичук А.А. Деякі характеристики фінансових потоків. / Фінанси України. - 2006. - № 2. - С. 138-144.
9. Иванов В.В., Кусякин С.П., Гутарева Е.Ю. Финансовые потоки в логистических системах.. / Логинфо - 2001.- №9. – С.24-34.
10. Сухова Л.Ф. Финансовый менеджмент. – Сумы: Наука, 1994. – 82 с.
11. Хелферт Э. Техника финансового анализа: Пер. с англ. – М.: Аудит. ЮНИТИ, 1996.- 216 с.